

СЕКЦІЯ 1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.018.265.001.76

DOI 10.32999/ksu2413-1865/2019-88-1

**ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА БАТЬКІВ ЯК УМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ
«СИСТЕМИ РАНЬОГО І РІЗНОБІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ»
Б. ТА О. НІКІТІНИХ**

Єсьман Ірина Володимирівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри початкової, дошкільної та професійної освіти
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С Сковороди
iryna.iesman@ukr.net
orcid.org/0000-0001-9785-6013

Виходячи з аналізу наукової літератури, у статті висвітлюються особливості педагогічної освіти батьків як умови реалізації «системи раннього і різнобічного виховання дітей» Б. і О. Нікітіних.

Встановлено, що актуалізація сім'ї як ресурсу сфери освіти зумовлює сьогодні необхідність підвищення рівня педагогічної підготовки батьків. З'ясовано, що однією з головних функцій сучасного суспільства повинно стати поширення знань і досвіду з батьківського виховання, теоретичної і практичної підготовки дорослих до виконання батьківських функцій.

З огляду на зазначене, досліджуючи питання педагогічної освіти батьківського загалу другої половини ХХ століття, особлива увага фокусується на науковій і практичній діяльності сім'ї Нікітіних, які виховали своїх сімох дітей за особливою методикою, яку фахівці визначили як «систему раннього і різнобічного виховання дітей».

Проаналізовано особливості педагогічної освіти майбутніх матерів, підкреслюючи необхідність оволодіння як теоретичними знаннями з психології, педагогіки, гігієни, педіатрії, так і практичними навичками: уміння малювати, співати, конструювати, вишивати та ін.

З'ясовано, що Нікітіни не залишали поза увагою і проблему підготовки молоді до сімейного життя, визнавали, що в школі поряд з уроками з окремих предметів мають бути «уроки сімейного життя» – «уроки спілкування», які навчатимуть дітей бути відповідальними за долю своєї сім'ї.

Визначено, що О. Нікітіна особливе місце в радянській педагогіці відводила розвитку суспільного дошкільного виховання. Дитячі садки в перші роки свого становлення мали на меті допомогти батькам у вихованні дітей.

Установлено, що досвід Нікітіних був альтернативним і став складовою частиною «педагогіки співробітництва», який вплинув на обґрунтування батьківської педагогіки як педагогіки природного розвитку. З'ясовано, що саме співробітницький підхід в організації педагогічної освіти батьків є актуальною умовою формування загальної культури особистості педагогів і батьків.

Ключові слова: сім'я, батьки, педагогічна освіта батьків, «система раннього і різнобічного виховання дітей».

**PEDAGOGICAL EDUCATION OF PARENTS AS A CONDITION OF THE REALISATION
OF THE “SYSTEM OF AN EARLY AND VERSATILE EDUCATION OF CHILDREN”**

Yesman Iryna Volodymyrivna,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department
of Primary, Preschool and Professional Education
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
iryna.iesman@ukr.net
orcid.org/0000-0001-9785-6013

Article was written about features of the education of parents as a condition of the realization of the “system of an early and versatile education of children”, based on the works of B. and O. Nikitinikh.

Discovered, that actualization of a family as a resource of the education causes necessity of an improvement of the level of the pedagogical education of parents, that one of the main function of the modern society must become spreading of the knowledge and experience of the education of parents, theoretical and practical preparation of parents to do their parent's functions.

That is why, researching pedagogical education of parents in second half of the XX century, special attention was focused on the science and practical activity of the Nikitiny, which brought up their seven children with the special method, that specialists determined as a “system of an early and versatile education of children”.

Was analyzed the features of the pedagogical education of the future masters, highlighting necessity of the mastering either theoretical knowledge of psychology, pedagogy, hygiene, pediatrics and practical skills; drawing, singing etc.

The Nikitiny paid attention on problems of the preparation youth for a life in family, acknowledged, that school must include “lessons of the life in family” – “speaking lessons”, that will teach children to be responsible for their family.

Also, Nikitina allots a special place in the soviet pedagogy for a development of the social preschool education. Kindergartens in their first years of life were aimed on a supporting of parents in education of their children.

Discovered, that Nikitin’s experience was alternative and became a part of the “pedagogy of interaction”, that influenced on the explanation of pedagogy of parents as a pedagogy of natural development; that interaction in an organization of the pedagogical education of parents is an actual condition in forming an individual culture for teachers and parents.

Key words: family, parents, pedagogical education of parents, “system of an early and versatile education of children”.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Актуалізація сім’ї як ресурсу сфери освіти зумовлює сьогодні необхідність підвищення рівня педагогічної підготовки батьків. Саме тому однією з головних функцій сучасного суспільства повинно стати поширення знань і досвіду з батьківського виховання, теоретичної і практичної підготовки дорослих до виконання батьківських функцій. Пошук оптимальних шляхів, методів та форм організації педагогічної освіти батьків потребує аналізу соціально-економічної ситуації, досвіду роботи з батьками у сучасній школі; вивчення та творчого осмислення кращих ідей дослідників як зарубіжної, так і вітчизняної науки.

У цьому аспекті доцільно звернутись до вивчення досвіду сім’ї Нікітіних. Багатоаспектна науково-педагогічна спадщина Бориса Павловича і Олени Олексіївни Нікітіних з роками не втрачає своєї актуальності, а відкривається все новими і новими гранями. Вона торкається найважливіших педагогічних проблем і допомагає в пошуку шляхів їх вирішення на рівні вимог сучасної педагогіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема педагогічної освіти привертала увагу вчителів-практиків, науковців, державних і політичних діячів у різні історичні епохи. У досліджуваний період теоретичні засади вирішення окресленої проблеми представлено у працях Є. Аркіна, Н. Глазова, І. Гребенникова, А. Макаренка, К. Махової, О. Пінта, В. Сухомлинського та ін.; організаційно-методичні основи реалізації педагогічної освіти батьків розкрито П. Войтик, М. Демидовим, Р. Капраловою, І. Комановським, Л. Ломізе, О. Тихоновим; діяльність громадських об’єднань щодо поширення педагогічних знань серед бать-

ків проаналізовано Л. Дубровіною, І. Колесник, М. Махліним, І. Чередовим, А. Хрипковою; історико-педагогічний досвід у цій галузі розглянуто А. Відченко, Ю. Грицьковою, А. Говорун, І. Дубінець, Т. Кравченко, В. Федяєвою, В. Шинкаренко та ін. Проблема сімейного виховання знайшла широке відображення у працях Л. Бондар, І. Каїрова, В. Каспіної, Л. Заліток, Н. Калініченко, О. Петренко, які досліджували педагогічну спадщину відомих вітчизняних учених, зокрема Н. Крупської, А. Макаренка, В. Сухомлинського, А. Луначарського, педагогів-новаторів тощо.

Сучасний стан проблеми педагогічної освіти батьків розкрито в дослідженнях таких українських і російських науковців, як Т. Алексеєнко, В. Кравець, Ю. Левков, О. Хромова, С. Щербакова, П. Щербань та ін. Моделі виховання батьків у зарубіжній психолого-педагогічній науці досліджуваного періоду знайшли висвітлення у працях А. Адлера, Е. Берна, Т. Гордона, Х. Джіннота, Р. Дрейкурса, М. Монтесорі, Б. Скіннера, Ю. Хямяляйнена, Т. Харріса та ін.

Мета статті – вивчення особливостей педагогічної освіти батьків як умови реалізації «системи раннього і різнобічного виховання дітей» Б. і О. Нікітіних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи питання педагогічної освіти батьківського загалу другої половини ХХ століття, особливу увагу потрібно звернути на наукову і практичну діяльність сім’ї Нікітіних, які були педагогами за покликанням. Своїх сімох дітей вони виховали за особливою методикою, яку фахівці визначили як «систему раннього і різнобічного виховання дітей» (М. Амосов, І. Аршавський, Б. Бочаров та ін.; Никитин, Никитина, 1989: 188–204; Нікітін, 1989: 3–6).

Сім'я Никітіних жила під Москвою в селищі Болшево, де їх діти вільно розвивалися в природних умовах. Особливу увагу Никітіни приділяли з перших років життя фізичному розвитку дітей і загартуванню, яке включало перебування дитини в прохолодній кімнаті, прийняття сонячних і повітряних ванн, у немовляти – мінімальну кількість одягу. Ефект був приголомшливий: діти Никітіних хворіли в десятки разів менше за своїх однолітків.

Але ж поряд із цим потрібно зазначити, що у своїх спогадах Никітіни акцентують на тому, що життя їхньої родини не було безхмарним. Поряд із звичайними сімейними проблемами, побутом, економічними чинниками їхні нетрадиційні методи виховання стали предметом обговорення на рівні державного сектору, в наукових і медичних колах, на сторінках періодичних видань. Дім Никітіних відвідувала велика кількість людей, які не тільки цікавилися досвідом і давали позитивну оцінку, але були й такі, які навіть обурювалися ставленням батьків до власних дітей.

Незважаючи на суперечливі оцінки, Никітіни продовжували вдосконалювати свою систему виховання дітей, бо були твердо переконані, що кожна сім'я виробляє свої традиції, по-своєму організовує свій побут (Никитин, Никитина, 1989: 8).

Підкреслимо, що Никітіни свідомо відкрили суспільству своє сімейне життя, яке науковці однозначно визначили як експеримент, основу якого становлять форми роботи багатодітної сім'ї, спрямовані на пошук резервів зміцнення здоров'я дітей, різнобічний розвиток із посиленою увагою до формування їхньої креативності.

Фізичний розвиток був пріоритетним напрямком виховання дітей у сім'ї Никітіних. Б. Никітін змайстрував для своїх дітей міні-стадіон, де вони займалися на кільцях, турніках, лазили по канатах, стрибали на батуті. Никітіни наголошували, що залучення дітей до рухливих вправ і їх виконання (плавання, гімнастика, повзання, ходіння та інші) сприяють розумовому розвитку дітей у ранньому віці. Якщо дитина в перші місяці свого життя розвивається фізично, то, відповідно, вона розвивається і розумово: здобуває нові знання, пізнаючи навколишній світ. Дітям необхідна не «увага-опікування», а «увага-інтерес». При цьому батькам «важливо, чим, як і коли займається малюк», вважали Никітіни (Никитина, 1990: 89–92).

Зазначимо, що свій досвід сімейного виховання Никітіни описували у працях «Я учусь быть мамой» (1983 р.), «Мама или детский сад» (1990 р.). Зокрема, у книзі

«Мама или детский сад» О. Никітіна наголошує, що виховання дітей, і особливо в ранньому віці, залежить від мами, що для немовляти з перших днів його життя досить важливою є фізична близькість із мамою, яка дає йому почуття захищеності і безпеки, позитивно впливає на психічний розвиток (Никитин, Никитина, 1989: 57).

Саме тому особливу увагу О. Никітіна приділяла проблемі педагогічної освіти майбутніх матерів, підкреслюючи необхідність оволодіння як теоретичними знаннями з психології, педагогіки, гігієни, педіатрії, так і практичними навичками: вміння малювати, співати, конструювати, вишивати та ін. «У майбутньому відкриються вищі навчальні заклади для матерів – із широким діапазоном курсів і практикумів і з правом вибору застосувати отримані знання як у сім'ї, так і в громадських виховних закладах» (Никитин, Никитина, 1989: 54).

Підкреслимо, що Никітіни не залишали поза увагою і проблему підготовки молоді до сімейного життя, визнавали, що в школі поряд з уроками з окремих предметів мають бути «уроки сімейного життя» – «уроки спілкування», які навчатимуть дітей бути відповідальними за долю своєї сім'ї. Вони визнавали, що ідеальною моделлю є сім'я, де дітей виховують батько й мати, але кожен із них – індивідуальність, особистість і має свій особливий погляд на виховання доньки або сина, одну й ту ж ситуацію сприймає по-різному, по-різному її оцінює. Різниця в підходах і оцінках життєвих ситуацій не повинна стати причиною сімейних конфліктів. За Никітіними, батьки щоденно дають дітям приклад толерантності у взаємовідносинах, пам'ятаючи, що їхні діти – хлопчики та дівчатка – також майбутні батьки своїх дітей (Никитин, Никитина, 1989: 165–169).

Підтвердження цих думок знаходимо в працях О. Никітіної «Мама или детский сад», «Мы, наши дети и внуки», де визначені основні складові частини підготовки батьків до виховання дітей у сім'ї: перше знання про дитину ще до народження – в перші години та дні її життя, яке є основою її подальшого фізичного та психічного розвитку; по-друге, вміння навчитися любити дітей, чому сприяє постійне ознайомлення з науковими працями, спеціальною медичною та педагогічною літературою, де розкривається практика виховання дітей у сім'ї, представлений досвід виховання у сім'ях різного типу. Усе це давало змогу батькам поглиблювати теоретичні знання, вносити нові елементи у практику виховання власних дітей, уникати помилок та прорахунків у сімейному вихованні. Нікі-

тіни також окреслили важливість розвитку самостійності та активності дітей через: вміння вислухати дитину; не обдурити дитину; навчати порівнювати (що можна, що ні); проводити бесіди на природі, а також через порівняння сприяти розвитку образного мислення, наприклад, під час спостереження за природними явищами тощо. Отже, О. Нікітіна показує, що з перших років життя дітей вона уважно та обережно ставилася до розвитку в дітей образного мислення, до прагнення самостійно пізнати світ (Никитина, 1990: 58–61).

Слід зазначити, що до виховання дітей у сім'ї Нікітіних були причетні всі члени родини: батько, мати, бабусі й дідусі. Однак найбільше уваги дітям приділяла мати – Олена Олексіївна. Вона завжди привчала дітей «не дошкуляти дорослим, самому знаходити для себе цікаві заняття» (Никитин, Никитина, 1989: 18). І діти не заважали їй, були поруч, а вона встигала робити домашні справи з їхньою допомогою, не «відводячи на виховання спеціального часу» (Никитин, Никитина, 1989: 18)

Постаті матері О. Нікітіна надає велику увагу, особливо акцентує на важливості вивчення життєвого шляху матерів, які виховали відомих людей. Вона пропонує створити серію книг «Життя прекрасних матерів», до якої, зокрема, включити автобіографії відомих людей, погляди та практику виховання в сім'ях. Адже ці жінки були різнобічно освічені, приділяли велику увагу питанням підготовки дітей до школи, знали мови, основи природничих наук, співали, грали на музичних інструментах, малювали, діти виростили з «легкої руки матері в теплі рідного дому» (Никитина, 1990: 53).

О. Нікітіна особливе місце в радянській педагогіці відводила розвитку суспільного дошкільного виховання. Вона вважала, що дитячі садки в перші роки свого становлення мали на меті допомогти батькам у вихованні дітей, дати жінці змогу знайти вільний час для саморозвитку.

Нікітіни вивчали систему роботи дитячих садків у різних регіонах СРСР і дійшли висновку, що центральне місце в цих закладах має відводитися питанням здоров'я, фізичного та інтелектуального розвитку дітей. Вони обґрунтували власні «пропозиції працівникам дитячого садка», в яких акцентували увагу на необхідності спільної діяльності вихователів, дітей, батьків з метою поліпшення життя дітей у дитячих освітніх закладах (Никитин, Никитина, 1989: 85).

Вивчаючи досвід роботи дитячого садка «Теремок», О. Нікітіна переконалась у тому, що суспільні дошкільні заклади повинні мати єдність у поглядах на «Дитину, Сім'ю,

Материнство та Батьківство» (Никитин, Никитина, 1989: 90).

Одним із найважливіших положень концепції сімейного виховання Нікітіних було те, що успіх розвитку здібностей дитини залежить від того, наскільки своєчасно помітили та почали залучати малюків до різних видів діяльності. Саме батьки з перших днів життя повинні опікуватися створенням умов, які б допомагали випереджувати розвиток (Нікітін, 1989: 124).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, виходячи з унікального педагогічного досвіду сім'ї Нікітіних, слід зазначити, що, на відміну від загальної практики одержавлення сімейного виховання, їхній досвід був альтернативним і став складовою частиною «педагогіки співробітництва», який вплинув на обґрунтування батьківської педагогіки як педагогіки природного розвитку. Їхнє новаторство полягало в тому, що Нікітіни довели: в дитини з перших днів життя закладені великі можливості для розвитку інтелекту та здоров'я.

Таким чином, саме співробітницький підхід в організації педагогічної освіти батьків із соціально-педагогічної точки зору є актуальною умовою формування загальної культури особистості педагогів і батьків. Саме батьки здатні в душі взаємної довіри, поваги, співрозвитку, співтворчості, співдії створити справжнє виховне середовище для підростаючого покоління та всього суспільства.

Подальше дослідження передбачає вивчення досвіду роботи з батьками у сучасній початковій школі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Никитина Л.А. Мама или детский сад : Кн. для воспитателей детского сада и родителей. Москва : Просвещение, 1990. 93 с.
2. Никитин Б.П., Никитина Л.А. Мы, наши дети и внуки. [3-е изд. доп.]. Москва : Мол. гвардия, 1989. 303 с.
3. Нікітін Б.П. Ми та наші діти. Київ : Молодь, 1989. 240 с.

REFERENCES:

1. Nikitina L.A. Mother or kindergarten: Book for teachers of kindergarten and parents / Nikitina L.A. M.: Education, 1990. 93 p.
2. Nikitin B.P., Nikitina L.A. We, our children and grandchildren. – [third edition. Add.]. M. : Young guards, 1989. 303 p.: illustration.
3. Nikitin B.P. We and our children / [translated from Russian] M. A. Lukyanets; [re. M. M. Amosova]. K. : Youth, 1989. 240 p.